

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Tussen hamer en aambeeld. Edelsmeden in Friesland tijdens de Gouden Eeuw

Schoen, P.

Citation

Schoen, P. (2016, October 6). *Tussen hamer en aambeeld. Edelsmeden in Friesland tijdens de Gouden Eeuw*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/43452>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/43452>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/43452> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Schoen, P.

Title: Tussen hamer en aambeeld. Edelsmeden in Friesland tijdens de Gouden Eeuw

Issue Date: 2016-10-06

9 Relaties

9.1 Inleiding

Tijdens de middeleeuwen en de zestiende eeuw droeg de deelname aan rituelen in belangrijke mate bij aan het creëren van gemeenschapszin binnen het gilde. In dat tijdsgewricht deelden de gildeleden overwegend dezelfde godsdienstige overtuiging. In hun parochiekerk beschikten de broeders over een altaar voor hun schutspatroon Sint Eloy,¹ zoals de leden van het smedengilde in Sneek die in de Martini-kerk een dergelijk altaar onderhielden.² Stadsbesturen ondersteunden de religieuze rituelen van de broederschappen. In Rotterdam mocht na 1547 op Sint Eloysdag niet worden gewerkt en voor de gildeleden was kerkgang verplicht.³ Jaarlijks organiseerde het gilde een mis waarmee zij de zegen van hun beschermheilige hoopen te verkrijgen.⁴ Toen na 1580 het calvinisme de status van bevoorrechte religie verwerf, kwam er een abrupt eind aan de religieus getinte vieringen van het gilde. De beroepsorganisatie verloor daarmee een belangrijk samenbindend element. Niet langer herdacht het gilde met een processie de naamdag van zijn schutspatroon. Ook werden geen missen meer voor de overleden vakbroeders gehouden. Wel bleef 1 december, de naamdag van Sint Eloy, de belangrijkste bijeenkomst van het jaar. Deze dag markeerde het aantreden van een nieuwe functionaris nadat op Sint Andries (30 november) de aftredende keurmeester rekenschap over de financiën had afgelegd.

In Friese steden kregen de gilden na 1580 te maken met leden die er verschillende godsdienstige overtuigingen op nahielden. Veel gilderituelen waren door-

1 Lis en Soly, 'Craft guilds in comparative perspective', 29; Slokker, *Ruggengraat*, 193; Tump, *Ambachtelijke geschoold*, 51. Met de godsdienstige omwenteling verdween voor het gilde ook de mogelijkheid een eigen altaar voor hun patroonheilige te onderhouden. Het Leeuwarder edelsmedengilde liet in 1623 een houten bord vervaardigen dat mogelijk in deze functie voorzag. Bovenaan het bord is Sint Eloy hamerend afgebeeld. Elk nieuw gildelid liet bij intrede zijn meesterteken en naam op het bord schilderen. Het is niet duidelijk waar het bord in de zeventiende eeuw hing. In 1749 spreken de bronnen van een gildekamer. Mogelijk bevond het zich daar tot de opheffing van de gilden in 1798. Zie Wassenbergh, 'De restauratie van het Gildebord der Leeuwarder Zilversmeden', 9-14. In Leiden hing het gildebord van de wevers sinds 1581 in de Pieterskerk. <http://www.pieterskerk.com/nl/monument/plattegrond/gildebord-van-de-wevers/>. Geraadpleegd op 2 december 2014.

2 'Tresoar, ORA Sneek, inv.nr. 20, f. 306. De gildemeesters van het Sint Eloygilde dwongen in 1541 ene Bart Bartsz tot betaling 'ende een pont was tot Sint Loys keers'.

3 Tump, *Ambachtelijke geschoold*, 51.

4 Thijs, 'Religion and social structure', 162-163.

drenkt geweest van katholieke symboliek. Na de omwenteling konden de rooms-katholieke broeders deze gebruiken niet langer voortzetten. Omstreeks het begin van de zeventiende eeuw kenden de edelsmedengilden in Bolsward en Leeuwarden nog leden die de tijd van vóór 1580 bewust hadden meegemaakt. Nadat deze overgangsgeneratie was verdwenen, hielden sommige broeders uit overtuiging vast aan het oude geloof. Deze ontwikkeling speelde zich in de eerste decennia van de zeventiende eeuw af tegen de achtergrond van een onafhankelijkheidsstrijd die ooit mede uit godsdienstige motieven was uitgebroken. Met de Vrede van Münster brak in 1648 een periode van vrede aan, maar in 1672 raakte de Republiek opnieuw verweekeld in een oorlog met katholieke opposenten.

Hoe reageerden de Friese edelsmedengilden op deze veranderingen en welke rol speelden de stadsbesturen in dit proces? In dit hoofdstuk wordt bekeken wat er overbleef aan gemeenschapszin binnen de gilden van de edelsmeden in Leeuwarden en Bolsward tijdens de Gouden Eeuw.

9.2 Feesten en partijen

Het heeft er soms alle schijn van dat verering van Sint Eloy na 1580 werd ingeruild voor aanbidding van Bacchus. De drankrekeningen van de edelsmedengilden laten daar geen misverstand over bestaan. De consumptie van alcoholische dranken had altijd een sterk socialiserende werking gehad maar drinkgelagen veroorzaakten niet zelden problemen. In 1578 was dat voor het kersverse gereformeerde stadsbestuur van Amsterdam aanleiding met een keur tegen overmatig drankgebruik op te treden.

De gilden mochten hun kas in de toekomst alleen nog ter ondersteuning van behoeftige broeders inzetten en niet langer ter bekostiging van ‘onnutte superstitiën, dronckenschap en onbehoirlijke brasserie’.⁵ Desondanks viel ook na die tijd nog genoeg te vieren. Zo was er de feestmaaltijd bij intrede van een nieuwe meester, het drinkgelag rond de meesterproef en het ceremonieel rond de jaarlijkse verkiezing van de olderman en keurmeester. Ook tijdens de gildebijeenkomsten die door het jaar heen plaatsvonden, werd het nodige aan bier en brandewijn genuttigd. Dekker meent dat gezamenlijk drinken de onderlinge band tussen de broeders bevestigde, maar dat men niet mocht drinken bij wie men niet hoorde.⁶ Deze constatering gaat voor Bolsward niet echt op. Gezamenlijk drinken deden de gildebroeders zeker, maar uit vele procesverslagen die bewaard zijn gebleven valt op te maken dat jan en alleman met elkaar in de kroeg zat. Katholieke burgers dronken met hun gereformeerde stadgenoten, maar ook personen van verschillende maatschappelijke statuus hieven samen het glas. Overmatig gebruik van alcohol was zeker een doorn in het oog van de voorgangers van de gereformeerde kerk en niet zelden werd de

⁵ Van Eeghen, *De gilden*, 12.

⁶ Dekker, ‘Handwerklieden’, 114.

Afb. 21 Houten beeld voorstellende Sint Eloy (ca. 1565).

gemeente hiervoor gewaarschuwd. Kerkgangers hoorden de vermaningen lijdzaam aan, maar eenmaal buiten het kerkgebouw vergaten velen deze waarschuwingen weer snel.

In Bolsward gaven de stadsbestuurders niet altijd het goede burgerlijke voorbeeld. In 1680 liep het zelfs stevig uit de hand na de inauguratie van de edelsmid Pieter Jansen Poelgeest (Voet nr. 39). De feestmaaltijd ter viering van zijn toetreding tot de vroedschap eindigde in een fikse knokpartij.⁷ Het stadsbestuur kwam in februari in herberg De Doele bijeen om Poelgeests uitverkiezing te vieren. In het begin was het een genoegelijk samenzijn geweest, maar tijdens het eten kreeg gemeensman Tjerk Lolles Lely een briefje toegestopt waarover hij zich nogal had

⁷ Tresoar, ORA Bolsward, inv.nr. 69, f. 159-165. Zie ook Tresoar, DTB 146 lidmatenregister N.H.G. Bolsward 1581, 1582, 1603-1656. Poelgeest hield zelf ook wel van een stevig glas. De kerkeraad van Bolsward sprak hem op 10 november 1682 op zijn gedrag aan en stelde vast dat: 'Seeker broeder deser gemeijnte een ende andermaal int openbaar ergerlijke dronckeschap vervallen zijde, is hier eersten instantie privatelijk door gecommiteerde kerkerlaets in sijn eigen huys aengesproken, bestraft ende tot musterheit vermaent, ende heeft sulcx in dank aengenomen, ende belooft sich nae desen van dronckenschap ende andere ergelijkheden [...] heeft vervolgens verbod overtreden en is geschorst voor het H. Avondmaal'.

opgewonden. Hij was met een kwade kop van tafel gelopen en in het souterrain verdwenen. Een aantal vroedschapsleden had zich na de maaltijd bij hem gevoegd om zijn 'ontsteltensse te bevredigen'. Vervolgens liep het snel uit de hand. Claes Heerts Minsma had ruzie met burgemeester Gellius Fopma gekregen toen hij hem om het briefje vroeg. Daarop ontstond een scheldpartij, omdat dit 'cedultje' al eens eerder bron van onenigheid was geweest. Minsma had Fopma uitgescholden en toegevoegd: 'Du biste maar een viercante boer.' Fopma had Minsma daarop in zijn gezicht geslagen en op de grond nog twee klappen verkocht. Omstanders hadden de vechtersbazen moeten scheiden. Minsma was opgekrabbeld, had een zilveren beker met bier gelegd en Fopma in het gezicht geslagen. Met veel moeite hadden de aanwezigen de heethoofden weten te kalmeren. Maakten ze het in Leeuwarden ook zo bont?

9.2.1 *Rond Sint Andries*

Het oudste rekeningenboek van het Leeuwarder edelsmedengilde laat zien wat de leden tijdens hun bijeenkomsten zoal verteerden.⁸ In 1607 nuttigden zij onder andere brandewijn met basterdsuiker en krakelingen. Gezamenlijk drinken was natuurlijk een effectieve manier om de onderlinge relaties te bestendigen, maar in het dagelijks leven waren de gildebroeders elkaars concurrenten. De verplichte financiële bijdrage aan het gilde was dan ook een gevoelig materie. Als het rechtvaardigheidsgevoel in het geding kwam, konden de relaties tussen de gildeleden behoorlijk verstoord raken. Dat kon bijvoorbeeld gebeuren als oude gildegebruiken niet op de juiste wijze werden ingevuld. In dergelijke situaties was het Leeuwarder gilde bereid zijn leden voor het gerecht te slepen.

Op 7 april 1596 spanden Frederick Fredericks (Voet nr. 370), Buwe Tierckx (Voet nr. 364), Meynert Eylerts (Voet nr. 373), Joost Lenerts (Voet nr. 372), Heyltien Pieters, de weduwe van Amelius Jans (Voet nr. 371), Meynert Caspers (Voet nr. 374) en Gerlof Rycx (Voet nr. 375) als keurmeesters en representanten van het gilde een procedure aan tegen keurmeester Paye Jetses (Voet nr. 353). In eerste instantie had de magistraat de hulp van een bemiddelaar ingeroepen.⁹ Het overleg leverde geen bevredigend resultaat op en op 7 juli 1596 kwam de zaak opnieuw voor.¹⁰ Het probleem was ontstaan toen Paye Jetses op Sint Eloydag in 1595 als keurmeester was aangetreden. In de ogen van zijn vakbroeders en zusters was hij na zijn benoeming ernstig in gebreke gebleven. Het was in Leeuwarden namelijk een goed gebruik dat de nieuwe keurmeester de dag na Sint Eloy de gildebroeders bij hem thuis uitnodigde voor 'brandewijn of bastardsop'. Paye Jetses had van deze festiviteit afgezien. Bovendien had hij zijn huis ook niet beschikbaar willen stellen. Deze daad van ongastvrijheid werd als bijzonder ongepast ervaren. De broe-

⁸ HCL, 1098 Gilden en Beurzen c.a. te Leeuwarden, 1482-1896, inv.nr. 65. Uit het slotboek blijkt dat het gilde in het boekjaar 1605-1606 zeker veertien maal bijeen kwam.

⁹ HCL, n 2, f. 172.

¹⁰ HCL, o 8, f. 54-54v.

ders waren op eigen initiatief naar de herberg van Willem Jans Gommerts getogen en hadden voor ruim 17 carolusguldens verteerd. Nu eiste het gilde van de nieuwe keurmeester dat hij het gelag zou betalen.

Georgius Gerbrandy, de advocaat van de keurmeester, verdedigde zijn cliënt met het argument dat de klagers niet het voltallige gilde representeerden. Aangezien de keurmeester bij het uitoefenen van zijn ambt werd bijgestaan door de twee oudsten van het gilde zouden die in de kosten moeten delen. Jetses was van mening dat hij zich aan de regels had gehouden zoals die in de *Ordonnantie van stadhouder Schenck van Toutenburgh* (1530) waren geformuleerd.¹¹ Daarin werd niet geëist over een informele bijeenkomst met brandewijn. Ook de rest van de aanklacht wees Gerbrandy af. Hij wist dat het weliswaar gewoonte was na de verkiezing van de nieuwe keurmeester brandewijn te drinken, maar de gildeleden hadden ditmaal zelf toegestemd van het gebruik af te zien vanwege de ‘duijre benarden tijdt’. De rechters accepteerden deze uitleg en verklaarden de eis niet ontvankelijk. We kunnen dus concluderen dat het gilde bereid was interne conflicten over oude gebruiken voor de rechter te brengen. In eerste instantie was het gerecht geneigd een uitspraak te vermijden door een bemiddelaar aan te wijzen.¹² Toen het toch tot een zitting kwam, voelde de magistraat zich niet verplicht de ‘oude gebruiken’ van het gilde overeind te houden.

9.2.2 *Afspraken over alcoholische verteringen*

Kwesties over de consumptie van alcoholische dranken die tijdens gildebijeenkomsten werd genuttigd en over de onbetaalde rekeningen die eruit voortvloeiden, vormden ook in Bolsward aanleiding tot gerechtelijke procedures. In 1666 kwam het tot een geschil tussen het gilde en Claes Jacobs Bootsma.¹³ De herbergier eiste van oud-burgemeesters Folckert Rochus (Voet nr. 32), gemeensman Jacob Baukes Abbema (Voet nr. 40), Jan Annes Jorna (Voet nr. 43), Epke Meijes Enga (Voet nr. 48) en Ids Douwes Rispens (Voet nr. 47) dat zij hun rekening zouden betalen.¹⁴ Ter voorkoming van dit soort problemen spraken de gildebroeders van Leeuwarden in 1667 af dat de keurmeester niet meer op eigen initiatief op rekening van het gilde bier en wijn mocht bestellen. Een dergelijke afspraak komt ook in het gildeboek van Bolsward voor. Tijdens de vergadering in 1678 kwamen de leden overeen dat ze in het vervolg altijd hun eigen drank moesten afrekenen.

Rond 1720 kampte het Leeuwarder gilde structureel met een negatief saldo dat jaarlijks over steeds minder gildebroeders omgeslagen kon worden. Het was hoog

¹¹ HCL, inv.nr. 126, f. 341-343v.

¹² Kunst, *Inventaris Leeuwarden*, 299-302.

¹³ Tresoor, ORA Bolsward, inv.nr. 18, f. 213 en 218-219.

¹⁴ In deze vermelding in het recesboek is sprake van een dagvaarding. Dit stuk heb ik niet heb gevonden. In Tresoor, ORA Bolsward, inv.nr. 142, f. 173-218v, de sterfhuisinventaris van notaris Hylario Hijlckema, opgemaakt op 29 april 1670, wordt in een overzicht van de rechtszaken van Hijlckema een proces tussen Jacob Baukes Abbema en Claes Jacobs Bootsma vermeld. Deze inventaris somt een grote hoeveelheid juridische stukken op die door Hijlckema zijn opgemaakt. Zie Ottema, ‘Geschiedenis van het goud- en zilversmidsbedrijf’, 229, noot 1.

tijd voor bezuinigingen. De uitgaven aan alcoholische versnaperingen leenden zich hier goed voor en daarover werden duidelijke afspraken gemaakt. De afgaande keurmeester moest voor de dag van de verantwoording van de jaarrekening op eigen kosten een geschikte vergaderplaats kiezen.¹⁵ Als zijn eigen huis niet beschikbaar was, mocht dat ook een herberg zijn.¹⁶ Als het gilde wel bij hem thuis vergaderde, moest hij 'vuur en licht' geven zolang er broeders waren. De keurmeester leverde de wijn voor een prijs die door een wijnkopershuis was bepaald. De olderman en keurmeester kregen toestemming de wijn vooraf te proeven. Beide officieren mochten op kosten van het gilde slechts één kan wijn verteren. Die zou pas uitgeschonken worden op het moment dat de broeders het stadhuis hadden verlaten nadat het stadsbestuur goedkeuring aan de jaarrekening had verleend. Mocht de wijn opraken terwijl de politiemeesters nog aanwezig waren, dan zou de keurmeester dit 'in alle stilligheyt' aan de meerderheid van de leden moeten melden en voor meer wijn moeten zorgen. Na het vertrek van de politiemeesters zou de nieuw gekozen keurmeester voor nieuwe wijn moeten zorgen. Hij moest daarvoor aan de gildeleden geld vragen. Tenslotte werd bepaald dat 'd afgaande keurmr. die olderman wordt, verplicht sal sijn sijn gehele rekening nauwkeurig gespecificeert in alles aan de nieuwe keurmr. over te leveren'.

9.3 Verhoudingen binnen het gilde

In Friesland was het gilde van de Leeuwarder edelsmeden altijd het omvangrijkst met een ledental dat in de zeventiende eeuw rond de achttien personen schommelde (zie grafiek IX.II). Het gilde in Bolsward bereikte met elf leden rond 1660 haar maximale omvang (zie grafiek IX.I). Alleen al dit verschil maakte dat de onderlinge verhoudingen in Leeuwarden anders zullen zijn geweest dan in Bolsward. Eerder is beschreven dat in de eerste jaren van de zeventiende eeuw in Leeuwarden regelmatig ruzie uitbrak tussen leden van het gilde. Soms betrof dat zakelijke conflicten, in andere gevallen ging het om persoonlijke vetes. Dit soort ruzies ben ik in de Bolswarder bronnen niet tegengekomen, maar in Leeuwarden maakten bepaalde broeders regelmatig amok waarbij niet zelden drank in het spel was. Hieronder laat ik aan de hand van een aantal rechtszaken zien om wat voor soort ruzies het zoal ging.

Jacob de Valck (Voet nr. 359) was regelmatig de eisende partij in zaken tegen zijn vakgenoten. Op 7 april 1596 behandelde de magistraat een zaak tegen Gerloff Rycx (Voet nr. 375) van wie De Valck beweerde nog geld tegoed te hebben.¹⁷ Vooral de

¹⁵ In 1717 besloot het Leeuwarder gilde dat de broeder die voor het eerst als keurmeester wordt gekozen 20 carolusguldens moet betalen. Was hij al eerder gekozen, dan betaalde hij 10 carolusguldens. Kennelijk leverde het keurmeesterschap de nodige emolumenten op.

¹⁶ HCL, 1098 Gilden en Beurzen c.a. te Leeuwarden, 1482-1896, inv.nr. 67. Het boetenboek laat zien dat ook na 1750 het gilde regelmatig in herbergen bijeen kwam. De officiële wisseling van het keurmeesterschap vond op het stadhuis plaats onder toezicht van de politiemeesters.

¹⁷ HCL, o 8, f. 13-13v.

setting is interessant. De ruzie speelde zich namelijk af in het bijzijn van het voltallige gilde. Ricx had De Valck op Sint Eloy in 1595 ten overstaan van de andere gildebroeders beloofd het geld terug te betalen, maar daar was het niet van gekomen. Het gerecht ging mee in de eis van De Valck.

Rinske Visscher merkte al op dat De Valck een invloedrijk burger was en bepaald niet gemakkelijk in de omgang.¹⁸ Dat ondervond Meynert Caspers (Voet nr. 374) in 1605 aan den lijve. De rechtbank stelde hem in 1606 in het gelijk toen hij van De Valck een vergoeding eiste wegens mishandeling.¹⁹ Caspers, die stempelsnijder van de munt was, had met De Valck, op dat moment essayeur van de munt, ruzie gekregen. De Valck had Caspers voor 'luizebos' uitgemaakt en met een mes bedreigd. Caspers was van schrik gevallen en door zijn collega in kin, rug en kuit gestoken. Het slachtoffer beweerde dat De Valck hem de keel zou hebben doorgesneden als niet tijdig door toeschouwers was ingegrepen. De toegebrachte verwondingen waren uiterst pijnlijk geweest en Caspers had enige tijd niet kunnen werken. Hij eiste nu dat De Valck voor 'manslacht' beboet zou worden en vroeg een financiële compensatie van 25 Friese ridders. Bovendien wilde Caspers nog eens 50 carolusguldens, omdat hij niet had kunnen werken en daar bovenop 20 daalders voor het kapotsnijden van zijn kleding.

De Valck had de gebeurtenissen op geheel andere wijze ervaren. Volgens hem was het Caspers geweest die met schelden was begonnen. De stempelsnijder wilde hem met een stoel te lijf gaan, maar dat was hem door ene Pieter Oenes belet. Die had hem toen halfhartig toegevoegd: 'Meynert siet toe dat ghij sulx nyet alhier op den smidte doet [...].' Caspers was daarop naar de binnenplaats gelopen. De Valck had nog een tijdje in de smederij gewacht tot zijn zoon hem kwam ophalen. Onderweg waren ze Caspers tegen het lijf gelopen die meteen met 'een hant ofte draechstok' op De Valck begon in te slaan. De essayeur had toen uit noodweer zijn mes gebruikt. De rechters hechtten uiteindelijk meer geloof aan het relaas van Caspers dan aan De Valcks kijk op de zaak en veroordeelden de laatste tot de betaling van 35 goudguldens en 4 stuivers voor verwondingen en het misgelopen meesterloon.²⁰ De Valck liet weten tegen dit vonnis in hoger beroep te zullen gaan.²¹

¹⁸ Visscher, 'Leeuwarder goud- en zilversmeden te Leeuwarden', 14.

¹⁹ HCL, o 11, f. 84v-86v, d.d. 24 maart 1606.

²⁰ Uiteindelijk was de relatie tussen de heren hersteld, zoals blijkt uit HCL, Certificatenboek, f. 130. Op 9 september 1617 verklaarde op verzoek van 'Meinard Caspers wonend binnen Amsterdam' Willem van Viersen muntmeester deser landtschappen dat Meinard Caspers ende Jacobien Clasesdr. echteluijden zijnde binnen deser stede meeniche jaren gewoont & huijsgeholden hebben & te samen in echte geprocreert vier zonen, Claes, Christiaan, Meinard & Jacob Meinards zonen, 't zelve verclaeren oock de ontfanger Joannes Henrici Rhala, olt 61 jaren, d'burgemr Jurrien Hendrix, oldt 53 jaren & Jacob de Valck schepen oldt 70 jaren. Gelijck de welgemelde heren ontfanger Rhala, de burgmr. Jurrien Hendrix ende schepen Jacob de Valck mede verclaren goede kennis te hebben dat de voorschr. Meinard Caspers ende Jacobien Clasesdr. seeker antal van jaren geleden binnen deser stede hen met elcanderen in d'echte staet begeben, ende nae behoorlijcke proclamatie haer den echte opentlijck in de kercke voor de gemeente melcander getrouwet hadden & [...] dat Meinard als bruidegom wt die voorschr Jacob de Valcks sijn meesters huijse & die voorschr Jacobien als bruijt wt de huijsing van de voorschr ontfanger Rhala gegaen & hun bruijloft tot den selven ontfangers huijse geholden hadden.

²¹ Tresoor, Archief Hof van Friesland, quaclap, d.d. 17 februari 1608 vermeldt 'Jacob de Valck, burger en

9.3.1 *De casus Jacob de Valck versus Alger Hotses (1614)*

Conflicten tussen gildebroeders konden ook ontstaan over al dan niet onterecht afgekeurd zilverwerk. In het gildereglement was vastgelegd op welke wijze de stedelijke keurmeester toezicht moest houden. De gildebroeders konden op twee vaste dagen hun goud en zilver laten keuren. Maar de keurmeesters waren ook verplicht onaangekondigde inspecties uit te voeren. Deze visitaties waren natuurlijk veel effectiever in de strijd tegen gesjoemel. Over de hoogte en de afdracht van de boetes waren in de *Landsordonnantie* en het gildereglement duidelijke regels opgenomen, maar soms gebeurde het dat degene die op fraude betrapt was niet akkoord ging met de gevolgde procedure. In dergelijke gevallen draaide het om de vraag wie uiteindelijk de eindverantwoordelijkheid droeg.

Op 24 december 1614 stond Jacob de Valck (Voet nr. 359) weer eens voor de rechter.²² Ditmaal draaide het om een conflict met collega Alger Hotses (Voet nr. 380). De advocaat van De Valck verklaarde dat keurmeester-generaal Harmen Bruijnsvelt (Voet nr. 382) in oktober 1614 in opdracht van het stadsbestuur met twee adjuncten langs de winkels van de edelsmeden was gestuurd 'omme te besichtigen ofte den goutsmeden hun inden alloij reguleerden'.²³ Bruijnsvelt had zijn gildebroeder Hotses aangesproken op het feit dat hij inferieur zilver verwerkte. De beklagde verkeerde echter in de stellige overtuiging 'dat hij sijn silver wel ende op de voet gemaect hadde'. Om dat te bewijzen daagde hij de keurmeester-generaal uit proef op de som te nemen. De toets toonde aan dat het gehalte inderdaad niet goed was. Hotses had toen om het 'biljet' of het schriftelijke bewijs van de proef verzocht²⁴ en Bruijnsvelt gevraagd of hij die zelf had uitgevoerd. Toen deze ontkennend antwoordde, wilde Hotses weten wie dan wel voor de proef verantwoordelijk was geweest. Adjunct-keurmeester Dirck Jacobs de Valck (Voet nr. 551) had toen gezegd dat zijn vader Jacob de Valck, de essayeur van de munt, de proef had uitgevoerd. 'Uw vader?', had Hotses geantwoord, 'Ick achte Uw vader niet [...] Uw vader probeert, probeert so wat, ick achte dat niet, nochte ick wil mij daer niet nae rechten laten. Souwe die muntmr. hem nae uw vaders proeven reguleren? Dat en doet hij niet, noch hij cant oock niet.' Hotses meende dat het niet tot de bevoegdheid van De Valck had behoord zijn werk te toetsen.

Toen De Valck deze opmerking te horen kreeg, had hij zich beledigd gevoeld. Vooral omdat hij – volgens eigen zeggen – persoonlijk door de Friese Staten in deze eervolle functie was benoemd. Bovendien had hij zijn ambt altijd naar eer en geweten uitgeoefend. Voor de aantasting van zijn beroepseer eiste De Valck een schadevergoeding van 100 goudguldens. De jurist Cornelius Gellius die Hotses

goudsmid binnen Leeuwarden ende Assayeur in de Munte als appellant tegen Meinert Caspers in Leeuwarden. Het Hof verklaarde partijen wederzijds niet bezwaard bij het vonnis van de nederrechter. Visscher, *Merken*, 19 vermeldt de rechtszaak tegen Meyndert Caspers wel, de afloop niet.

²² HCL, o 18, 172-173v.

²³ Een duidelijke aanwijzing dat het Leeuwarder stadsbestuur het gilde controleerde en dat de keurmeester-generaal diende op te treden wanneer de magistraat daarom vroeg. Dat was in de Instructie vastgelegd.

²⁴ Ik ken geen voorbeeld van een dergelijk bewijs.

bijstond, betoogde dat het niet diens bedoeling was geweest De Valck te beledigen. Hotses was simpelweg van zijn stuk geraakt door de onverwachte visitatie van de keurmeester-generaal en toen die hem ook nog eens aansprak op de slechte kwaliteit van zijn zilver had de edelsmid zich verdedigd. Hotses kon zich niet meer herinneren of hij de keurmeester-generaal had gevraagd of hij de toets persoonlijk had uitgevoerd. Om van de zaak af te zijn, had Hotses tenslotte gezegd: ‘Wel holt het niet meer. Geeft mij uw hand onder ’t billiet. Ick sal u de boete geven.’ Obbe Claes (Voet nr. 386) was zijn collega toen bijgevalen en Bruijnsvelt had geaarzeld de boete uit te schrijven. Op dat moment had Hotses gevraagd wie de toets had verricht. Van een belediging kon Hotses zich niets herinneren.

De relatie tussen beide mannen was door een eerder incident al bekoeld geraakt. Dirck de Valck verhaalde over een voorval waarbij zijn vader als keurmeester ooit een zilveren tafelbord van Hotses wegens slecht gehalte had afgekeurd. Hotses was toen van mening geweest dat het een onterechte actie was. Het was dan ook niet verwonderlijk dat hij het keurmeesterschap van De Valck niet erg hoog had zitten. De kwestie van de bevoegdheid van de muntmeester gaf uiteindelijk de doorslag. Volgens Gellius was het vooral laakbaar dat de essayeur van de munt de edelsmeden de maat nam. Dat viel niet te tolereren. De Friese Staten hadden voor dit werk immers een keurmeester-generaal aangesteld en alleen die ambtenaar mocht oordelen over het werk van de edelsmeden. Dit is een belangrijke constatering, die nog eens duidelijk maakt dat Friese edelsmeden onder het toezicht van de keurmeester-generaal stonden en niet – zoals in Holland – onder de muntmeester-generaal. Alger Hotses meende dat de keurmeester-generaal verantwoordelijk was voor de kwaliteit van het ongemunte Friese zilver en in deze kwestie had hij die verantwoordelijkheid niet mogen afschuiven. Met deze redenatie ging het Hof akkoord en de aanklacht tegen Alger Hotses werd ongegrond verklaard. Ruzies zoals deze waarbij de competentie van functionarissen, die tevens lid waren van hetzelfde gilde, in twijfel werd getrokken, leidden tot frictie tussen de vakbroeders. Ook de twijfels die de gildeleden over elkaars vakmanschap meenden te moeten uiten, leidden ongetwijfeld tot aantasting van het ‘wij-gevoel’.

9.3.2 *De casus Minne Sickes (1619)*

Het kon er heftig aan toegaan binnen het Leeuwarder edelsmedengilde. Niet alleen de leden van het gilde lagen regelmatig met elkaar overhoop. Ook door ruzies tussen de gildeleden en de vrouwen van hun vakbroeders kon de spanning flink oplopen. De volgende gebeurtenissen mogen als voorbeeld dienen. Op 30 oktober 1619 troffen Feye Joostes (Voet nr. 389) en Maeycke van Wickefoort elkaar voor het gerecht. Zij was de weduwe van Jan Geerts Gorp (Voet nr. 548) en hertrouwd met Minne Sickes (Voet nr. 388).²⁵ Inzet van het proces was een scheldpartij in het huis van Claes Jacobs (Voet nr. 553). Maeycke had Joostes voor ‘schellem, guit en

25 HCL, O 22, f. 201-202.

rabau' uitgemaakt, omdat hij in haar ogen niet deugde. De vrouw beweerde dat ze over brieven uit Amsterdam beschikte die dat konden bewijzen. Eerder dat jaar had zij Joostes ook al eens uitgeoeterd en van diefstal beschuldigd. Zij beweerde dat hij haar een gouden ring afhandig had gemaakt en dat praatje had ze aan iedereen die het maar wilde horen doorverteld.

De verdediging ontkende alle beschuldigingen. Het was Joostes geweest die tweemaal met schelden was begonnen. De andere feiten klopten ook niet. Niet van Wickefoort, maar haar nieuwe echtgenoot Minne Sickes was bij Joostes geweest om diens net gemaakte proefstukken te bekijken.²⁶ Er was toen een scheldpartij ontstaan over arbeidsloon dat Joostes nog tegoed meende te hebben. Om zijn argumenten kracht bij te zetten had Joostes zijn mes getrokken en Sickes uitgedaagd. Maeycke, die van de ruzie getuige was, had toen gezegd: 'Hij wiste wel wat brieven van zijn meester tot Amsterdam hijer aen 't gilde geschreven waren & dat hij haer oock een golden rinck verdouen hadde.' Een duidelijke hint in de richting van onwelgevoeglijk gedrag of in ieder van gebrekkige betrouwbaarheid. Het hof achtte een deel van de klacht bewezen, maar beperkte de boete tot 8 goudguldens. Dit laakbare gedrag vormde voor het college van Gedeputeerde Staten later geen beletsel Feye Joostes tot keurmeester-generaal te benoemen.²⁷

Op 24 december 1624 diende wederom een zaak met Minne Sickes in de hoofdrol.²⁸ In maart van dat jaar was in opdracht van Pieter Johannes Langweer (Voet nr. 390) ene Jan Abels in de winkel van Sickes verschenen. Langweer had zijn collega verzocht met enkele gouden ringen naar de schutsluis buiten de stad te komen. Het gesprek was in het begin onder het genot van een pul bier goed verlopen tot het moment waarop Sickes aan Langweer gevraagd had waarom hij hem eigenlijk wilde spreken. Langweer beweerde dat Sickes zou hebben gezegd dat hij de ringen niet zelf had gemaakt. Sickes ontkende deze beschuldiging ten stelligste. Langweer was toen in woede uitgebarsten en had zijn gildebroeder 'met crabben ende slaan' zo te grazen genomen dat vijf open wonden waren ontstaan. Langweer had enkele malen uitgeroepen dat hij zich moest inhouden om Sickes niet met een tang dood te slaan. Langweer had hem bovendien voor 'eerdief' uitgemaakt. Sickes liet zich dat niet welgevalen en eiste een genoegdoening van 150 goudguldens wegens 'verwondingen, injurien en smarte meesterloon'. Langweer had ook nog terloops opgemerkt dat Minne Sickes en zijn vrouw erom bekend stonden dat zij achter de rug om andermans werk bekritiseerden. Ze hadden hem zelfs voor 'beest' uitgemaakt.²⁹

²⁶ Visscher, 'Goudsmiden en hunne leerlingen te Leeuwarden', 69. Feye Joostes was in 1608 in de leer gekomen bij Harmen Bruijnsvelt.

²⁷ Visscher vond geen inschrijving in het trouwboek van Leeuwarden en speculeerde over zijn godsdienstige achtergrond. Feye Joostes trad op 28 februari 1619 met Clara Hendrix van Velsen, de weduwe van Epe Pijters in het huwelijk. (Tresoar DTB 971). De terloopse opmerking dat Feye Joostes in Amsterdam in de leer is geweest, is interessant. Zijn vader Joost Lenerts (Voet nr. 372) en zijn grootvader Lenert Danckerts (Voet nr. 356) waren immers broeders van het Leeuwarder gilde. Dit is andermaal een bevestiging van het feit dat jonge Friese edelsmeden naar Amsterdam trokken om zich in het vak te bekwamen.

²⁸ HCL, o 26, f. 62v-63.

²⁹ Zie: Tresoar, Archief Hof van Friesland, inv.nr. 16533, definitieve sententie nr. 53. In die aantijging school wel

Aantasting van hun reputatie was voor Minne Sickes en zijn vrouw vaker reden juridische procedures tegen gildebroeders of zusters te starten. In oktober 1625 stond Maeycke van Wickefoort tegenover Jeltie Bockes, de vrouw van Sibe Lieuwes (Voet nr. 392).³⁰ Van Wickefoort was op 1 juli langs de winkel van bakker Abbe Abbes gelopen om bij ene Hessel Jans een messing vingerhoed te kopen. Toen ze daar aankwam, bleek de winkel gesloten. Bij de bakker trof ze Jeltie en andere vrouwen die op het punt stonden de uitvaart van ene Wolter Adams bij te wonen. Maeycke zeurde over de gesloten winkel en over het feit dat haar kleding voor een rouwstoet ongepast was. Toen had één van de aanwezige dames op valse toon gevraagd: 'Wel ghij sijt een goldsmidts vrou, sult ghij met een meske vingerhoed naaijen?' Deze schimpscheut had Maeycke geriposteerd met de opmerking dat het haar niet uitmaakte of zij met een messing of een zilveren vingerhoed naaide. Ze kon het met beide even snel. De vrouw antwoordde dat Van Wickefoort inderdaad bekend stond om haar snelle werken, vooral als 'ghij droncken en voll sijt.' Maeyke had de vrouw toegevoegd dat zij nog jong was en daarom niet wist wat ze allemaal uitkraamde. Maar zij was zeker niet de 'sletfinck ende droncken fodde' waar ze voor werd uitgemaakt. Van Wickefoort eiste een genoegdoening van 100 goudgulden. Het Hof achtte de valse lasterpraatjes bewezen, maar vond de eis nogal buitensporig en verlaagde de boete tot 8 goudgulden.

Ook de relatie tussen de gildemeesters en hun gezellen was niet altijd optimaal. Vlak voor kerstdag 1631 behandelde het Leeuwarder gerecht een zaak tussen Willem Pieters,³¹ Samuel Wubbens Sickma (Voet nr. 404) en Pieter Johannes Langweer (Voet nr. 390).³² De gezellen verklaarden dat zij tijdens een proces van Langweer tegen Anne Cuijter een getuigenverklaring in het voordeel van de edelsmid hadden afgelegd en daarom nog recht hadden op 20 stuivers. Langweer was niet bereid het bedrag te betalen. Hij beweerde dat hij de gezellen niets schuldig was, omdat hij verschillende malen het gelag voor hen had betaald. Dat was wel wat meer geweest dan het bedrag dat zij van hem nog tegoed meenden te hebben. De gezellen trokken aan het kortste eind.

enige waarheid, want voor het Hof diende op 24 mei 1664 een zaak tussen Pieter Johannes Langweer en deurwaarder Hermannus Meijer. Op 21 juli 1663 was Meijer bij het huis van Langweer gekomen en had de edelsmid zonder enige aanleiding uitgemaakt voor 'schelm, guijt, oude fiijt en deugniet'. Meijer had Langweer daarna mishandeld en omstanders hadden niet durven ingrijpen. Langweer was gewond geraakt en had – volgens eigen zeggen – na dit akkefietje geen gezond uur meer gekend. De edelsmid eiste een genoegdoening van 150 goudgulden. Meijer ontkende het verhaal en vertelde dat hij op 21 juli 1663 voor burgemeester Alle van Burum was verschenen, samen met Langweer en zijn schoondochter Clara de Munnick. De vrouw beweerde dat hij 'haer met een obstinaet gemoed in aller presentie had toegesecht, dat sij gewenscht soude hebben gehadt dat [...] de duijvel haer overleden man met de klauwen uijt het vat mocht haelen'. Volgens haar was Meijer deurwaarder geworden omdat zijn vrouw het college van Gedeputeerde Staten had omgekocht. Daarna had hij Langweer om uitleg gevraagd met de ruzie als gevolg. Hof wees vonnis in het nadeel van Meijer en veroordeelde hem tot een boete van 40 goudgulden.

30 HCL, o 26, f. 262-263.

31 Mogelijk een leerling van Folkert Rochus (Voet nr. 32).

32 HCL, o 33. Een Willem Pieters werd in 1620 als leerling van Feye Joostes ingeschreven. Tussen 1638 en 1641 werkte een Willem Pieters in Berlikum. Alger Mensma (Voet nr. 401) verklaarde in 1638 dat hij samen met ene Willem Pieters in Berlikum het vak had geleerd bij Timon Joostes (Voet nr. 751). Vanaf 1648 werkte Willem Pieters (Voet nr. 230) in Harlingen.

Ruzie tussen gildebroeders en familieleden van collega's kon danig uit de hand lopen. Aleff Pijbes, de curator van Frans Cornelis Roos (Voet nr. 381), spande in 1633 een procedure aan tegen Jacob Folckerts (Voet nr. 107). Deze edelsmid uit Dokkum nam het op voor zijn schoonmoeder, de weduwe van Wyntje Eelckes (Voet nr. 379).³³ In augustus en oktober 1632 had de aangeklaagde partij zich meermaals schuldig gemaakt aan fysiek en verbaal geweld. Toen Roos op een dag bezig was met het smelten van goud en zilver, had Folckerts water door zijn schoorsteen gegoten. Toen Roos ging kijken wat er aan de hand was, had Folckerts hem meteen toegeschreeuwd: 'Bistu du daer du olde schellem, du sulster de bruij van hebben.' Folckerts had zijn mes getrokken en uitgehaald. De burenen die op het geschreeuw waren afgekomen, hadden de vechtersbazen uit elkaar gehaald. Pijbes eiste namens Roos een genoegdoening van 200 goudguldens.

Jacob Folckerts had een geheel andere kijk op de zaak. De schoorsteen van Roos kwam uit op het venster van waaruit zijn schoonmoeder 'gewoon was haar silver & gold te feil te presenteren'.³⁴ De rook en de damp maakten dat haar winkelvoorraad steeds besloeg en 'coperich' aandeed. Roos was reeds verschillende malen verzocht iets aan de overlast te doen, maar had uiteindelijk niets ondernomen. Het gerecht loste de burenruzie niet definitief op, maar veroordeelde Jacob Folckerts wegens belediging tot een boete van 6 carolusguldens. Het zal geen verbazing wekken dat Folckerts met deze uitkomst bepaald niet blij was en dat hij extra gevoelig was voor nieuwe vernederingen. In februari 1634 stond hij opnieuw voor de rechter.³⁵ Ditmaal niet tegenover de curator van Frans Cornelis Roos, maar tegenover de echtgenote van de edelsmid, Lieuck Dominicus. Volgens Folckerts had zij hem op diverse plaatsen ten overstaan van anderen belasterd. Zij beweerde dat hij bij nacht en ontij had geprobeerd 'haar rioel op 't venster staande aff [te] brecken'.³⁶ Wederom maakte de magistraat geen einde aan de ruzie, want de eiser kreeg niet zijn recht. Ook later in de zeventiende eeuw kwamen ruzies tussen leden van het gilde voor. Rombertus Salverda (Voet nr. 418) en Tiaerdt van der Lely (Voet nr. 420) kregen in 1678 woorden over een diamanten ring³⁷ en in 1682 bakkeleiden Tiaerdt van der Lely en Pieter Dortsman (Voet nr. 427) over de betaling van een paar zilveren kindergespen en een zilveren beker.³⁸

33 HCL, o 34, f. 140-141.

34 Jacob Fockerts Folkema was getrouwd met een dochter van Wyntje Eelckes (Voet nr. 379). In HCL, gg 29, f. 147v. komt hij in een financiële scheidingsakte samen met zijn schoonmoeder voor met de omschrijving 'althans wonende binnen Leeuwarden'.

35 HCL, o 34, f. 223-223v.

36 Voet, *Haarlemsche goud- en zilversmeden*, 4, noot 2. Met 'rioel' wordt een gayole of platte ijzeren traliekoos bedoeld.

37 HCL, o 66, f. 69v-70 en f. 113v-114.

38 HCL, o 67, f. 69-70.

9.4 ‘Jongmeesters’

Uit het voorgaande blijkt dat het tussen de broeders van het Leeuwarder edelsmedengilde niet altijd even vriendelijk toeling. Maar behalve conflicten tussen individuele gildeleden lijkt in het begin van de zeventiende eeuw ook spanning tussen de gevestigde orde en de jongere garde voor te komen. Dit blijkt uit een proces dat in 1611 tussen Jacob de Valck (Voet nr. 359) en Jetse Payes (Voet nr. 547) werd gevoerd.³⁹ De Valck had zich in zijn goede naam aangetast gevoeld toen hij op 23 maart 1610 door Payes van bedrog was beticht. Volgens Payes had De Valck bewust een valse eed afgelegd. Bovendien zou hij zijn meesterteken zonder medeweten van het gilde door een ander hebben vervangen. Dat was onzin, aldus De Valck, die wegens laster een schadevergoeding eiste van 150 goudguldens.

Payes vertelde dat hij op straat door de snijder Meyle Eelckes was aangeropen. Op de stoep van diens huis stond Sioertcke Peters Emes, de schoonzuster van Jacob de Valck. Toen zij Payes herkende, was zij tegen hem uitgevallen en had gezegd: ‘Wel heeft het goltsmidsgilde al wat wederom te pleiten & willen de jonge meesters het magnificat wederom corrigeren gelijk sij verleden jare tegens Jacob de Valck hadden gedaen?’⁴⁰ Payes had toen geantwoord: ‘dat de jonge meesters daeraff geen schande begaen hadden.’ Hij had de vrouw nog eens duidelijk gemaakt wat er tussen het gilde en De Valck had gespeeld. De veroordeling tot 6 carolusguldens boete voor het verscheuren van de bewijslast in de zaak van de ‘visbenen’ was volgens hem terecht geweest en het geld was in de gildegast gestort. Over het meesterteken had Payes niets anders gezegd dan dat Dirck Jacobs de Valck, de zoon van Jacob de Valck, een ander teken dan zijn vader gebruikte.⁴¹ De eis van De Valck werd niet-ontvankelijk verklaard.

9.5 Ondersteuning

Sinds het ontstaan van de gilden werd de ondersteuning van de aangesloten leden en hun families tot één van de verantwoordelijkheden gerekend.⁴² Een voorzichtige schatting gaat ervan uit dat ongeveer 10 tot 15 % van de gilden in Noord Nederland

³⁹ HCL, O 14, f. 121v-123.

⁴⁰ De vermelding van jonge meesters vinden we ook in de brief van Hendrick Koops uit 1589. Het lijkt erop dat binnen het Leeuwarder gilde een strijd tussen de gevestigde orde en de jonge edelsmeden gaande was. Zie Bijlage 1.

⁴¹ Daarom stond hij bij hem in meerdere ‘gracie’ dan Obbe Claes (Voet nr. 386) tegen wie door het gilde proces werd gevoerd. Dat proces ken ik niet, maar het zou gezien deze opmerking te maken kunnen hebben met het gebruik van een op elkaar gelijkend meesterteken door Claes Douwes (Voet nr. 360) en Obbe Claes. Beide gebruikten een stempel met de Franse lelie. Als overtuigende katholieken lag het gebruik van dit symbool van de Heilige Maagd als meesterteken voor de hand. We zien dit meesterteken later ook bij leden van de familie Van der Lely. Zie Stoter, *Lely in zilver*, 20ev.

⁴² De gegevens in deze paragraaf zijn afkomstig uit: Bos, ‘A tradition of giving and receiving: mutual aid within the guild system’, 175.

op een of andere wijze hun leden ondersteunde. Uit mijn onderzoek is niet gebleken dat de Friese edelsmedengilden in Bolsward en Leeuwarden in de zeventiende eeuw over een gildebus of voorziening beschikten waarmee zieke en armlastige leden werden ondersteund. Voor deze twee steden heeft dat mogelijk te maken met het oprichtingsmoment van hun edelsmedengilden. Die vond, behalve mogelijk in Leeuwarden, plaats na de politieke en religieuze omwenteling van 1580. Al eerder is opgemerkt dat de Friese edelsmedengilden voornamelijk uit economisch motief tot stand zijn gekomen. Door het 'late' oprichtingsmoment ontbrak de middeleeuwse traditie van zorg voor de naasten. Daarnaast hadden sinds het begin van de zestiende eeuw in Friesland humanistische ideeën over armenzorg opgang gedaan.⁴³ Dat had geleid tot de invoering van armenzorg onder oppervoogdij van plaatselijke besturen. Na 1580 werd de zorg voor de armen een zaak van het gewestelijke bestuur in samenwerking met de gereformeerde kerkbesturen. Bovendien voorzagen in Leeuwarden en Bolsward verschillende liefdadigheidsfondsen in de ondersteuning van behoeftige stadsgenoten.

9.6 Overlijden

Veel edelsmeden waren waarschijnlijk nooit tot een gilde toegetreden als hun beroep hen daartoe niet had gedwongen. Het wegvallen van religie als bindende factor holde het sociale aspect van de broederschap behoorlijk uit. Toch waren er in Bolsward en Leeuwarden wel momenten waarop de onderlinge verbondenheid in het openbaar werd beleden. Dat gebeurde als één van de broeders of zusters was overleden. Verplichtingen omtrent begrafenissen behoorden tot de oudste en belangrijkste diensten die de gilden hun leden boden.⁴⁴ Net als in de andere delen van de Republiek waren Friese gildeleden verplicht de uitvaartplechtigheden bij te wonen. In de zeventiende eeuw onderstreepte het aantal aanwezigen tijdens uitvaart in hoge mate de sociale status van de overledene.⁴⁵ Het is de vraag of de gildebroeders zonder deze verplichting ook acte de presence zouden hebben gegeven.

In Bolsward werd het gildereglement in 1610 aangevuld met de verplichting dat broeders en zusters tijdens de uitvaart aanwezig dienden te zijn. Absentie leverde een boete van 12 stuivers op.⁴⁶ De opname van deze verplichting vond twee jaar na het opstellen van het gildereglement plaats. Dit was kennelijk nodig toen bleek dat niet alle gildeleden bereid waren dit uit vrije wil te doen. Mogelijk kan dit verklaard worden uit het feit dat na 1580 de gildeleden niet meer één religieuze over-

43 Spaans, *Armenzorg in Friesland*, 367.

44 Bos, 'A tradition of giving and receiving: mutual aid within the guild system', 182.

45 Tresoar, ORA Bolsward, inv.nr. 55, f. 34. Toen in 1657 in Bolsward het gerucht ging dat Bernardus Gerrits zichzelf van het leven had beroofd, was dit tijdens de omgang door de stad duidelijk zichtbaar aan de lengte van de begrafenistoet. Die kwam niet overeen met zijn 'conditie als burger'.

46 Slokker, *Ruggengraat*, 189. Volgens de auteur namen de gildeleden in afnemende mate deel aan uitvaarten van medebroeders en zusters. Dat verklaart de noodzaak van boetes.

tuiging deelden. Het bijwonen van een begrafenis van iemand buiten de eigen kring was niet meer vanzelfsprekend.⁴⁷ Daar kwam nog bij dat de gildeleden met een gereformeerde achtergrond tot een andere maatschappelijke geleding gingen behoren zodra zij tot het stadsbestuur waren toegetreden. Catharina Lis en Hugo Soly constateren ook dat na verloop van tijd de ceremonieën rond de dood van gildeleden steeds minder als sociaal en symbolisch kapitaal van het gilde werden gevoeld.⁴⁸

Bert Remmerswaal beschrijft de gang van zaken rond de uitvaart en de taak van de loopjongen van het gilde.⁴⁹ Die maakte voor de plechtigheid een rondgang door de stad en deelde genummerde gildepenningen aan de broeders uit. Tijdens de begrafenis nam hij ze weer in. Het gildebestuur hield op die manier zicht op aanwezigheid van de leden en het voorkwam voortijdig verlaten van de plechtigheid. Toen op oudejaarsdag 1756 in Leeuwarden Johannes de Valck (Voet nr. 464) werd begraven, ontbraken vier leden en vier anderen kwamen te laat. Tijdens de uitvaart van Eduard Elgersma (Voet nr. 463) in 1768 ontbraken maar liefst acht gildebroeders.⁵⁰

Het uitdragen van de overledene geschiedde op een draagbaar die speciaal voor het gilde was vervaardigd en waarover het doodslaken van het gilde was gedrapeerd.⁵¹ Sommige gilden beschikten over zilveren begrafenischilden die op het doodslaken werden bevestigd.⁵² In 1616 betaalden de gildebroeders in Bolsward 6 carolusguldens voor de recent aangekochte gildebaar. Jaarlijks droegen zij een carolusgulden bij voor het gebruik van de gildebaar en het laken. In 1627 paste het gilde de boeteregeling rond de begrafenissen aan. Iedere broeder moest voortaan 7 stuivers betalen als hij niet kwam opdagen. Een gildezuster betaalde 4 stuivers. In artikel 11 van het aangepaste reglement uit 1712 werd het bedrag verlaagd tot 3 stuivers.⁵³ Mogelijk hield deze verlaging verband met de verslechterde economische omstandigheden. Het vernieuwde reglement handhaafde in 1749 de verplichting de begrafenis van een gildebroeder of zuster bij te wonen.⁵⁴

9.6.1 Weduwen

In Friesland behield een weduwe het recht het ambacht voort te zetten met hulp van een knecht. Op het moment dat zij hertrouwde met een niet-gildelid raakte zij deze mogelijkheid kwijt. Gilden adviseerden de weduwen om zo snel mogelijk opnieuw te trouwen, maar dat was niet eenvoudig in een tijd waarin er een surplus

47 Remmerswaal, *Duurzame alliantie*, 45. In Zeeland ziet Remmerswaal dat de gilden waarin de leden wel dezelfde religie deelden ook met deze boetemaatregel werden geconfronteerd.

48 Lis en Soly, 'Craft guilds in comparative perspective', 28.

49 Remmerswaal, *Duurzame alliantie*, 52. Zie ook Thijs, 'Religion and social structure', 163.

50 HCL, 1098 Gilden en Beurzen c.a. te Leeuwarden, 1482-1896, inv.nr. 67.

51 Het Fries Scheepvaart Museum te Sneek bewaart gildebaren die uit de Nederlands Hervormde Kerk van Workum afkomstig zijn.

52 Slokker, *Ruggengraat*, 195. Zie voor een afbeelding Frederiks, *Dutch Silver* 1, 9, afb. 5.

53 GAB, inv.nr. 837b. In het artikel was als voorwaarde opgenomen dat de gildebroeder of zuster 'op eerlijke wijze quame te overliden'.

54 GAB, inv.nr. 837c. Artikel XVII 'Aangaande het met gaan bij de begraefenis van een gilde broeder of de sijne sal het na oud gebruik moeten worden onderhouden'.

aan vrouwen ontstond.⁵⁵ Een vroeg voorbeeld van een weduwe die met een knecht doorwerkte, komt in 1597 voor in de boedelbeschrijving van Amelius Jans (Voet nr. 371) uit Leeuwarden. Zijn weduwe Heyltien Peyters dreef na het overlijden van haar man samen met knecht Reijner Jans een winkel in de Klokstraat.⁵⁶ Het kwam ook voor dat een echtgenote al voor het overlijden van haar man het heft in eigen hand nam.⁵⁷ Dat was het geval met Lieuck Dominicus Oedtsma, die in 1603 met Frans Cornelis Roos (Voet nr. 381) in het huwelijk was getreden. Drankzucht was de voornaamste oorzaak waarom haar man door het Hof van Friesland tot 'prodigus' was verklaard.⁵⁸ In 1616 werd deze twijfelachtige status bevestigd toen ene Maycke Pijters Aerts in haar verdediging stelde dat: 'de impt [Frans Cornelis Roos P.S.] oock een persoon is die geen gelove meriteert, allsoo hij niet alleen fan soo quaden leven ende wandel is, ent hij over eenige jaren prodigus verclaert is [...]'.⁵⁹

Begin 1613 verscheen Roos zelf nog voor het gerecht, maar op 7 juli 1613 was het Aleff Pijbes, die als zijn curator optrad.⁶⁰ Feitelijk had Lieuck dus geen zeggenschap over de financiën. Het proces draaide om een onbetaalde rekening van procureur-postulant Salvius Nicolai.⁶¹ Hij was Roos nog geld schuldig van een brandewijnkroes en een gouden ring. Nicolai had beloofd het bedrag te betalen nadat Roos zou zijn teruggekeerd van een reis naar Rome. Hij had zich echter niet aan zijn woord gehouden. Volgens eigen zeggen was hij een weddenschap met Roos aangegaan, maar in de haast was hij vergeten dat feit te melden. Het Hof ging akkoord met het verhaal van de procureur-postulant. Als het om geld ging, klopten de klanten bij de curator aan. Jan Monclay vorderde op 20 september 1613 van Aleff Pijbes 60 carolusguldens voor de levering van edelstenen.⁶² Het Hof stelde hem in het gelijk. Curator Pijbes had het er maar druk mee, want op 20 september 1613 diende ook een zaak tussen hem en de brouwer Sijbe Jans.⁶³ De bierbrouwer had van Roos een gouden ring gekregen onder de voorwaarde dat hij die mocht overnemen voor 20 carolusguldens als de edelsmid niet binnen het jaar een reis naar Rome zou hebben gemaakt.

⁵⁵ Bos, 'A tradition of giving and receiving: mutual aid within the guild system', 186-187.

⁵⁶ HCL, y 11, f. 56-57v.

⁵⁷ Deceulaer en Panhuysen, 'Dressed to work: a gendered comparison of the tailoring trades in the Northern and Southern Netherlands, 16th to 18th centuries', 133. In dit artikel over het aandeel van vrouwen in het kleermakersberoep wijzen de auteurs op de omstandigheid dat vrouwen vaak alleen als weduwen het beroep van hun man konden voortzetten. Lieuck Dominicus is een voorbeeld van een echtgenote die tijdens het leven van haar man beroepsmatig actief was, zij het onder toezicht van een curator.

⁵⁸ Een persoon werd door het gerecht tot prodigus verklaard als hij door drankzucht of onbekwaamheid niet meer in staat was zijn eigen zaken te regelen. Een man verloor op dat moment de voogdijschap over zijn echtgenote. In de volksmond werden dit soort lieden ook wel 'stadskind' genoemd. Dit overkwam de Bolswarder Claes Baardt. Zie Schoen, 'Claes Fransens Baardt', 185.

⁵⁹ HCL, f 10, d.d. 10 april 1616.

⁶⁰ HCL, o 17, f. 53-54. Zie ook HCL, f 9, ongefol., d.d. 23 april 1613.

⁶¹ Salvius Nicolai trouwde op 1 maart 1612 met Aeltje Leenerts Flasmer. In het trouwregister van de Hervormde Gemeente te Leeuwarden werd hij 'klerk' genoemd.

⁶² HCL, o 17, f. 86v-87v. Zie Visscher, *Merken*, 24. De auteur noemt Jan Monclay 'goudsmid'. Het is niet duidelijk waarom zijn naam niet in de herziene uitgave is opgenomen.

⁶³ HCL, o 17, f. 102v-103.

Frans Roos gebruikte deze reis naar Rome wel vaker.⁶⁴ Op 1 april 1615 diende een zaak tussen zijn curator en Marten Cuode.⁶⁵ Deze Cuode had twee weken voor Sint Jacobi 1612 een gouden ring van de edelsmid gekocht onder de voorwaarde dat hij de ring gratis zou krijgen als Roos niet zou kunnen bewijzen dat hij 'binnen Rome in Italia' was geweest. Lukte het de edelsmid wel, dan zou Cuode voor de ring 28 carolusguldens betalen. Aangezien Roos Rome had bezocht, moest Cuode betalen. Het Hof was die mening ook toegedaan.⁶⁶ Roos had zich op terdege op zijn reis voorbereid, maar niet alle daarmee verbonden rekeningen betaald. Advocaat Andreas Stellingwerf klaagde in 1616 namens deurwaarder Douwe Abbema de curator van Frans Cornelis Roos aan wegens een onbetaald 'iseren insloten mes' dat de edelsmid van hem gekocht had voor zijn 'Roomse reijse'.⁶⁷ De deurwaarder beschreef een lange lijst van schuldeisers van Roos. Diens advocaat merkte op dat vaak misbruik was gemaakt van de dronken toestand waarin de edelsmid had verkeerd. Hij ondertekende alles wat hem werd voorgelegd als hij onder invloed van alcohol was. Ondanks dit verweer werd de edelsmid gedwongen zijn schulden te voldoen. Hiertegen ging hij in hoger beroep. Roos werd op 25 september 1618 door de raad van Leeuwarden ernstig gekapitteld.⁶⁸

Ook in andere gevallen gaf het gilde de weduwe toestemming het beroep uit te oefenen na de dood van een van hun broeders. Augustinus Bruijnsvelt (Voet nr. 406) mocht in 1634 samen met zijn moeder, de weduwe van Harmen Bruijnsvelt (Voet nr. 382), het ambacht voortzetten zolang hij niet in het huwelijk zou treden.⁶⁹ De weduwe dwong op 6 september 1637 Harmen Jacobs Raapsvelt (Voet nr. 403) geen gouden ringen aan de Jouster edelsmid Jarich Jarichs (Voet nr. 778) te leveren, zolang deze niet betaald had voor arbeidsloon.⁷⁰ Deze Jarichs bekende dat hij van wijlen Bruijnsvelt senior een 'mellerijs' had gekregen.⁷¹ Van deze uit Portugal afkomstige munt had Jarichs een 'pence ring' willen maken. Weduwen gaven er soms ook zelf de brui aan. In 1671 meldde Titie Faber, de weduwe van Pieter Mathijssen Faber (Voet nr. 415), dat zij haar gilderecht wilde opgeven. In 1683 deed Debora ten Burgh, de weduwe van Tiepcke Jans (Voet nr. 414) hetzelfde. Waar het gilde tegenover sommige weduwen coulance betrachtte, kon het in andere gevallen ronduit onbarmhartig optreden. In 1698 vroegen de erfgenamen van Ariën Algers

64 Deze reis naar Rome is een intrigerend gegeven. Het is duidelijk dat Frans Cornelis Roos niet meer in staat was om zijn eigen zaken te regelen, maar kennelijk was hij wel in de gelegenheid naar de eeuwige stad te reizen. Rome was in het begin van de zeventiende eeuw een gewild reisdoel. Veel Nederlandse kunstschilders trokken over de Alpen om er kennis te maken met het werk van de Caravagisten.

65 HCL, o 18, f. 259-260.

66 Info 'Italianates' op de website van het Rijks Museum Amsterdam. Geraadpleegd op 24 oktober 2010.

67 HCL, o 20, f. 49-50v.

68 HCL, M 3, f. 2-3.

69 HCL, 1098 Gilden en Beurzen c.a. te Leeuwarden, 1482-1896, inv.nr. 56, d.d. 14 maart 1638; Voet, *Merken*, 31.

70 HCL, f 28, f. 302.

71 HCL, f 28, f. 316v. De goudwaarde was van een 'mille reis' oftewel een Portugese munt met een goudgehalte van 922/1000. Deze wetenschap dank ik aan het speurwerk van dhr. W. Dolk.

Mensma (Voet nr. 428) het gilde toestemming voor de verkoop van goud en zilver. De kinderen konden er begrip voor opbrengen dat zij het ‘vernuijs & reioel’ moesten opgeven, maar de handel in goud en zilver was nodig om ‘in staet te moogen blijven sonder subsijstentie van de E: Achtb: Magistr: deser stadt hun soberen kost te mogen gewinnen, dat anders onmoogelijck sonder hunne totale ruijne sal konnen geschieden’.⁷² Het gilde verzocht het stadsbestuur echter de verkoop te verbieden. De argumenten die het aandroeg, kwamen overeen met die in 1608 tegen uitdraagster Trijn Juws waren aangevoerd.⁷³ De verslechterde economische omstandigheden speelden bij het indienen van dit verzoek een belangrijke rol.

9.7 Samenwerking tussen gildeleden

De bovenstaande alinea’s lieten de minder fraaie eigenschappen van sommige Leeuwarder gildeleden zien. Maar werkten de broeders in de hoofdstad ook samen zoals dat elders in de Republiek gebeurde? In Amsterdam maakten edelsmeden in 1618 bijvoorbeeld afspraken over het gezamenlijk gebruik van gereedschap zoals ‘patronen en vormen’.⁷⁴ Aanwijzingen voor deze vorm van samenwerking heb ik in de bronnen van Leeuwarden of Bolsward niet aangetroffen. Friese edelsmeden traden wel regelmatig als elkaars zaakwaarnemers op. De Leeuwarder Obbe Claes (Voet nr. 386) was in 1620 volmacht namens Jacob Paulus (Voet nr. 741) uit Balk.⁷⁵ Deze feiten komen uit een proces dat Obbe Claes tegen mr. Gerrijt Royer voerde.⁷⁶ De edelsmid beweerde dat Royer hem nog geld schuldig was van gouden armbanden en drie zilveren bekers. Jacob Paulus, die op dat moment in Haarlem verbleef, had eerder van Royer 36 carolusguldens ontvangen. Bovendien had Paulus nog twee gouden ringen gekregen, die door hem voor Royer waren verkocht. Over die verkoop was 6 carolusguldens wegens de koop van wijn afgetrokken. Royer moest nog 114 carolusguldens betalen aan Claes.

Royer betwistte die eis. Hij stelde dat Obbe Claes al twee schuldbekentenissen had ontvangen, die Royer op ene Betze van Burum had uitstaan. Die waren samen ruim 78 carolusguldens waard en met het geld uit Haarlem, een borgtocht van 16 carolusguldens op ene Reijn Agges te Harich en de drie gouden ringen die Obbe Claes voor Royer verkocht had voor 81 carolusguldens, maakte het samen een bedrag van 215 carolusguldens. Royer vond dat hij nog maar 2 carolusguldens schuldig was aan de edelsmid. Het gerecht kon in de rekenexercitie van Royer niet meegaan en veroordeelde hem tot de betaling van het bedrag dat Obbe Claes had geëist.

⁷² HCL, 1098 Gilden en Beurzen c.a. te Leeuwarden, 1482-1896, inv.nr. 58, f. 6-11.

⁷³ Onder de stukken bevindt zich in een verweerschrift waarin de zaak van Aeltje Jans bepleit wordt.

⁷⁴ Van Dillen, *Bronnen*, no. 507, 310.

⁷⁵ Op Insculpatieplaat III komen we twee afslagen van een meesterteken van Jacob Paulus tegen. In eerste instantie liet hij een merk met zijn initialen registreren. Dit teken verving hij later door een lelie.

⁷⁶ HCL, o 23, f. 170v-171v.

9.7.1. *Gereedschap*

Uit *Merken*² zijn verschillende voorbeelden bekend van edelsmeden of hun familieleden die gereedschap aan gildebroeders verkopen. Dit werd gedaan nadat zij met werken waren gestopt, na het overlijden van een meester⁷⁷ of in geval van een faillissement. In oktober 1605 procedeerden Wypck Lenerts, de weduwe van Lenert Danckerts (Voet nr. 356) met haar zoon Joost Lenerts (Voet nr. 372) tegen Claes Sjouckes (Voet nr. 378).⁷⁸ De eisers stelden dat Sjouckes een aambeeld gebruikte dat van hen was en ze eisten het terug. Sjouckes verklaarde echter dat Joost Lenerts met een klein aambeeld bij hem was gekomen en daarvoor geld had gevraagd. De edelsmid had dit geweigerd en wist niet beter dan dat het aambeeld aan Jacob Pieters (Voet nr. 365) was verkocht. Kennelijk was het gerecht die mening ook toegedaan, want de eisers werden in het ongelijk gesteld.

Een voorbeeld van executoriale verkoop waarvan gildeleden konden profiteren zien we in het geval van Hessel Buwes (Voet nr. 391). Hij was in 1625 nog twee jaar huur schuldig aan Dirck van Viersen.⁷⁹ Het ging om een bedrag van 104 goudguldens. De edelsmid verleende Van Viersen het recht beslag te leggen op zijn goederen.⁸⁰ Buwes had zijn goede wil getoond door zijn huurbaas alvast een zilveren credens in onderpand te geven. Die zou de edelsmid terugkrijgen als hij zijn schuld voor Sint Jacobi zou voldoen. Het liep voor Hessel Buwes niet goed af, want op 6 juni 1627 werd zijn boedel geïnteriseerd.⁸¹ Uit de beschrijving valt op te maken dat het een sobere huishouding betrof waarin het grote portret van de edelsmid nog het meest opviel. Het gereedschap van Buwes bestond uit: 'een aambeeld, een stavelij, vier hamers, drie gietijzers met een tang, een koperen poth, een castorij van een vuurwerck, enig zilverdraad, een langijzer, twee paar schallien, steekijzers, drie botte beidels, een loden cassen wichte, een lood plaad van prins, twee streckijzers met twee tangen, een klein amboud een stempell, een grote treckstang, een mesken plaat en een rioell'. Hessel Buwes' portret werd samen met een tafel voor 28 stuivers door ene Jan Pieters uit de Peperstraat gekocht. Collega Minne Sickes (Voet nr. 388) kocht de trekbank, Harmen Bruijnsvelt (Voet nr. 382) een goudsmidstang, het besloten gewicht, schalien met hamers, twee platen, nog een doos met platen, een toets en een rood fluwelen stoel. Cornelis Faber (Voet nr. 396) nam vier hamers over en Jarich Gerrits van der Lely (Voet nr. 397) kocht een aambeeld. Het boelgoed bracht uiteindelijk een schamele 58 carolusguldens op.

⁷⁷ HCL, I 2, f. 133. Uit een akte van 7 december 1636 blijkt dat de nazaten van Hans Christiaens (Voet nr. 393) in 1634 zijn winkel en inventaris aan Harmen Jacobs Raapsvelt (Voet nr. 403) verkochten. Zie HCL, O 34, f. 185v-186.

⁷⁸ HCL, O 11, f. 33-33v.

⁷⁹ HCL, J 4, f. 5v.

⁸⁰ HCL, f 17, f. 258.

⁸¹ HCL, Z 3, f. 3-10.

9.8 Identificatie door beroep

Dekker meent dat ambachtslieden in de Republiek een sterke identificatie met hun beroep moeten hebben gehad, hoewel de gilden in de zeventiende eeuw wel minder hun stempel op het leven drukten dan in de eeuwen die er aan vooraf gingen.⁸² Hij baseert dat op de gedachte dat de ambachtslieden lange werkdagen maakten en dus een groot deel van de dag met hun beroep bezig waren. De schaarse vrije tijd die overbleef werd vooral doorgebracht in de lokale kroegen. Ik heb de indruk dat zeker in Bolsward niet alle edelsmeden even intensief met hun ambacht bezig zijn geweest. Dat gold met name voor de gildeleden die deel uitmaakten van het stadsbestuur. Vooral de burgemeesters besteedden een aanzienlijk deel van hun tijd aan het regelen en organiseren van stedelijke aangelegenheden. Ze zaten bijvoorbeeld de zittingen van het nedergericht voor. De functie van stadsbestuurder nam tijd, ook het bijwonen van de Landdagen zal het uitoefenen van het ambacht hebben belemmerd. Mannen als Frans Ariens Riemersma en Anne Heerckes Jorna waren vanaf het begin van hun werkzame periode als stadsbestuurder actief.⁸³ Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat de zilverproductie van deze heren vermoedelijk ook lager zal zijn geweest. Kijkend naar de inventarissen van Riemersma lijkt dit niet het geval te zijn geweest. Van Jorna zijn geen vergelijkbare eigentijdse gegevens overgeleverd.

9.9 Besluit

Na 1580 speelden godsdienstige rituelen binnen de gilden niet langer een rol van betekenis. Veel katholieke gewoontes verdwenen, maar de viering van de naamdag van schutspatroon Sint Eloy verdween niet van de evenementenkalender. Net als in de andere delen van de Republiek kozen de edelsmeden in Leeuwarden en Bolsward op 1 december hun nieuwe keurmeester. Er zijn geen gegevens aan het licht gekomen over een speciaal altaar van de edelsmedengilden in de parochies van Bolsward en Leeuwarden. De Leeuwarder broeders namen in 1623 wel een houten gildebord in gebruik waarop de meestertekens van nieuwe leden werden geschilderd. Mogelijk nam het de functie van het altaar over. Dit bord behoorde tot het sociale kapitaal van het gilde en straalde eenheid uit. Daarmee lijkt het edelsmedengilde in de hoofdstad af te wijken van het algemene beeld in Friesland. In de katholieke Zuidelijke Nederlanden werd op veel uitgebreidere schaal in symbolisch kapitaal geïnvesteerd dan in de calvinistische Noordelijke gewesten.

Gemeenschappelijk eten en drinken droeg in belangrijke mate bij aan versterking van de onderlinge band. Toch werd dit gebruik gaandeweg door steeds meer leden als minder belangrijk ervaren. Rond 1600 nam het Leeuwarder gilde de oude

⁸² Dekker, *Handwerkslieden*, 118.

⁸³ Visser, *Gloria Parendi*, 630 en 644. Anne Heerckes schoof in 1649 bij stadhouder Willem Frederik aan.

gebruiken rond de verkiezing van de nieuwe keurmeester nog wel zeer serieus. Het gilde was zelfs bereid de broeders die in dit opzicht in gebreke bleven voor het gerecht te dagen. Maar tijdens de zeventiende eeuw verloor de grote maaltijd in Leeuwarden aan importantie. De proefmaaltijd bleef wel bestaan, maar de stijging van de kosten van dit oude gebruik werd door het stadsbestuur angstvallig in de gaten gehouden. Het stadsbestuur bleek steeds minder bereid een gilde te steunen dat de maaltijd inzette om potentiële concurrenten buiten de deur te houden. Alcoholische verteringen speelden een belangrijke rol bij het vergroten van de sociale cohesie onder de broeders. Maar overmatig drankgebruik leidde niet zelden tot ontsporingen. Rekeningen bleven onbetaald en dronkenschap eindigde menigmaal in ruzies. De broeders van Leeuwarden stonden elkaar in enkele gevallen zelfs naar het leven.

Het valt op dat in Leeuwarden, in vergelijking met Bolsward, veel interne disputen voor het stadsgerecht werden uitgevochten. Daarvoor zijn verschillende oorzaken aan te voeren. De belangrijkste is dat het gilde in Leeuwarden altijd meer leden telde dan de broederschappen in de andere steden. De kans op het ontstaan van onenigheid was daarom altijd groter. Daarnaast verschilde de economische werkelijkheid. Stevige concurrentie gaf in Leeuwarden aanleiding tot verharding van de onderlinge relaties. In een tijd waarin de economie zich voor het ambacht ongunstig ontwikkelde – en dat was aan het begin en aan het einde van de zeventiende eeuw het geval – kwam dat sterker aan het licht. Daarbij trok het ‘open karakter’ van de hoofdstad altijd meer concurrenten van buitenaf aan, zodat de druk op het gilde permanent groter was dan in het ‘gesloten’ landstadje Bolsward. Het stadsbestuur van Leeuwarden vonniste in de gerechtelijke procedures bovendien lang niet altijd in het voordeel van het gilde. In dat opzicht was de samenstelling van het stadsbestuur in Leeuwarden minder gunstig dan in Bolsward waar de edelsmeden veel sterker in het stadsbestuur waren vertegenwoordigd. In deze stad belandden strubbelingen binnen het gilde niet voor de rechters. De aanwezigheid van de keurmeester-generaal beïnvloedde in Leeuwarden in sterke mate de verhoudingen binnen het gilde. Deze gewestelijke functionaris was vaak uit de hoofdstad afkomstig en was als lid van het gilde goed op de hoogte van de gang van zaken. Op de momenten dat hij zijn gildebroeders die op sjoemelen met het gehalte waren betrapt aanpakte, had dit ongetwijfeld zijn weerslag op de onderlinge relaties. Bijzondere vormen van economische samenwerking tussen gildeleden, zoals die in Amsterdam voorkwamen, ben ik niet tegengekomen.

De edelsmedengilden van Bolsward en Leeuwarden hadden in de Gouden Eeuw geen speciale voorziening getroffen ter ondersteuning van behoeftige en armlastige medebroeders of ex-leden. Daarmee weken zij af van gilden in andere delen van de Nederlanden. De ‘late’ oprichting was daar debet aan. Er was geen middeleeuwse traditie van naastenliefde binnen deze organisaties die bij hun oprichting vooral een economisch doel nastreefden. Zelfs de edelsmeden in Leeuwarden namen in 1530 geen gedragsregels in die zin op, hoewel het ambacht toen nog geen leden ken-

de met verschillende religieuze opvattingen. Armenzorg werd in de Friese steden op verschillende andere manieren reeds vormgegeven. Er bestond dan ook geen directe noodzaak om onderlinge solidariteit binnen het ambacht te organiseren.

In Friesland mochten weduwen de werkzaamheden van overleden echtgenoten voortzetten zolang ze niet opnieuw in het huwelijk traden. In sommige steden, zoals Franeker, waren vrouwen begin achttiende eeuw verantwoordelijk voor de instandhouding van het gilde. Tot aan de afschaffing van het gildesysteem in 1798 waren de gildeleden verplicht aanwezig te zijn tijdens de uitvaart van overleden broeders en zusters. Aan deze afgedwongen uiting van broederschap werd steeds minder gevolg gegeven, getuige de vele boetes die voor absentiegedrag werden uitgedeeld. De nieuwe religieuze werkelijkheid die na 1580 ontstond, droeg zeker niet bij aan versterking van de onderlinge verbondenheid.

